

**ՀՈՒՄԱՆԻԶՄԸ ՆՈՐ ՀԱԶԱՐԱՄՅԱԿԻ
ՀՐԱՄԱՅԱԿԱՆ
ԳՐԻԳՈՐ ԱՍԱՏՐՅԱՆ**

Փիլիսոփայական գիտությունների դոկտոր

Հոդվածում քննության են առնվում արդի հումանիզմի հրատապ հարցերը՝ երրորդ հազարամյակի հիմնախնդիրների համատեքստում: Հոդվածում մատնանշված են ինչպես ժամանակակից պայմաններում հումանիստական հետազոտությունների առավել կարևոր ուղղությունները, այնպես էլ առանձնացված են այն ամենասուր հիմնախնդիրները, որոնք ծառայում են մարդկային քաղաքակրթության առջև՝ նրա պատմության ներկա բարդ ու բեկումնային փուլում: Անդրադարձ է կատարված նաև ներկա աշխարհում ընթացող պրոցեսների ու դրանց զարգացման միտումների հաշվառմամբ նոր հումանիստական պարադիգմայի մշակման հարցերին:

Բանալի բառեր - հումանիզմ, համամարդկային գաղափարներ, արդիականության գլոբալ հիմնախնդիրներ, հումանիզմի հակոտնյաներ, սոցիալական վերափոխումներ, տեղեկատվական քաղաքակրթություն, համագործակցություն, հումանիստական պարադիգմա, պլանետար հումանիզմ, քաղաքակրթությունների երկխոսություն, ժողովուրդների:

Հումանիզմը որպես փիլիսոփայության հանգուցային պրոբլեմ՝ պատմական էվոյուցիայի ընթացքում ոչ միայն չի կորցրել իր կենսունակությունը, այլև տեսական մտքի նվաճումներով ու հասարակական առաջընթացի կենդանի պրակտիկայով հարստացած, ավելի է խորացրել իր բովանդակությունը՝ մեր օրերում ձեռք բերելով արտակարգ կարևորություն: Դժվար է մատնացույց անել փիլիսոփայական մեկ ուրիշ հասկացություն, որն այնպես ճշգրիտ ու խոր բացահայտեր պատմական տարբեր դարաշրջանների բնորոշ հատկանիշները, նրանց էությունը, որոշեր այս կամ այն

հասարակության առաջադիմականության, նրա սոցիալական հասունության աստիճանը

Դարեր շարունակ հումանիզմը անգնահատելի դեր է խաղացել մարդկության սոցիալական ու հոգևոր առաջընթացի, քաղաքակրթության զարգացման գործում՝ ծառայելով որպես սնուցող աղբյուր: Դասական հումանիզմի գաղափարները, որոնք վառ կերպով դրսևորվեցին Վերածնության դարաշրջանի, լուսավորչականության, գերմանական դասական փիլիսոփայության մեջ և մարքսիզմի փիլիսոփայական ուսմունքում, իրենց դրոշմն են դրել անցյալ դարաշրջանի վրա: Այդ գաղափարների բարերար ազդեցությամբ է զարգացել վերջին մի քանի դարերի ոչ միայն եվրոպական, այլև համաշխարհային պատմությունը: Մի ամբողջ շարք նոր հասկացություններ ու սոցիալական արժեքներ (աշխարհիկ մտածողություն, բանականության պաշտամունք, անհատի իրավունքներ ու ազատություններ, սոցիալական առաջադիմության, լուսավորության ու գիտության դերի նոր ըմբռնում և այլն) մարմնավորվեցին իրական կյանքում, սոցիալ-քաղաքական պրակտիկայում ու մարդկանց համոզմունքներում՝ դառնալով հասարակական զարգացման գորեղ լծակ: Հումանիզմի հիմնարար գաղափարներից ու սկզբունքներից շատերն այդ ընթացքում ներթափանցեցին հասարակության սոցիալական ու հոգևոր կյանքի տարբեր ոլորտները, որոշակիորեն պայմանավորելով ոչ միայն մարդկության զարգացման ընթացքը, այլև ապագայի միտումները:

Սակայն դասական հումանիզմի երախտավորների երազանքը բանականության դարաշրջանի հաստատման մասին մնաց անկատար: XX դարի երկրորդ կեսից սկսած հումանիզմի գաղափարները սկսեցին հարցականի տակ դրվել ոչ միայն դասական հումանիստական ժառանգության մերժմամբ հանդես եկած հետմոդեռնիզմի փիլիսոփայության մեջ, այլև սոցիալական պրակտիկայի, մարդկության նորագույն պատմության բուն ընթացքով: Ակներև դարձավ, որ հետմոդեռնիստական

քաղաքակրթության մի շարք երևույթներ ոչ միայն չեն համապատասխանում հումանիստական արժեքներին ու իդեալներին, այլև իրենց բնույթով ուղղակի հակահումանիստական են: Աշխարհը լի է սուր բախումներով, հա-կասություններով ու կոլիզիաներով, իր մի շարք կողմերով անարդար ու անբանական է նոր սոցիալական իրականությունը: Այդ ամենի հետևանքով որոշակի ճգնաժամ է ապրում նաև դասական հումանիզմը: Եվ հարց է դրվում՝ հրաժարվե՞լ, արդյոք, դասական հումանիստական ժառանգությունից, թե՞ հենվելով դասական հումանիզմի ավանդույթների, նրա նվաճումների վրա՝ անցում կատարել արդի աշխարհայացքային սկզբունքների, նոր հումանիստական պարադիգմայի:

Հումանիզմի պրոբլեմն աննախադեպ ակտուալություն է ձեռք բերում մեր օրերում՝ կապված արդի դարաշրջանում մարդկությանը նետված նոր մարտահրավերների ու սպառնալիքների հետ: Մարդկության անցած ուղին վկայում է, որ պատմական յուրաքանչյուր դարաշրջանում մարդկային հասարակությունը հայտնվում է իրեն սպառնացող այնպիսի վտանգների դեմ հանդիման, որոնց գործողությունը նա պետք է անպայման չեզոքացնի՝ ապահովելու համար քաղաքակրթության հետագա առաջընթացը: Յուրահատուկ օրինաչափություն դարձած այս միտումն առանձնահատուկ սրությամբ է դրսևորվում հատկապես համաշխարհային պատմության ներկա փուլում, որն առանձնանում է նոր ժամանակներում մարդկությանը ներտված մարտահրավերների աննախադեպ մասշտաբներով ու վտանգավորությամբ: Սպառնալի չափեր են ընդունում հատկապես հումանիզմի այնպիսի հակոտնյաներ, ինչպիսիք են միջուկային տեխնոլոգիաների տարածումն ու տիեզերքի ռազմականացումը, զինված հակամարտությունների ծավալումը, բնապահպանական կոլիզիաները, գիտատեխնիկական առաջադիմության բացասական հետևանքների խորացումը, բնական պաշարների աստիճանական սպառումը, Երկիր մոլորակի կենսական ռեսուրսների նվազումը,

բնակչության արագ ու չվերահսկվող աճը, կենսամիջոցների թերարտադրությունը, առանձին երկրների ու տարածաշրջանների հետամնացությունն ու աղքատությունը, անգրագիտության բարձր մակարդակը և այլ նեգատիվ դրսևորումներ, որոնք շարունակում են մնալ մեր օրերի ուղեկիցը: Այդ վտանգները կրում են համապարփակ, գլոբալ բնույթ՝ սպառնալով համայն մարդկությանը, նրա գոյությանը: Ուստի և դրանց դեմ պայքարը ձեռք է բերում արտակարգ հրատապություն, դառնում բոլոր ազգերի ու ժողովուրդների ընդհանուր խնդիրը՝ պահանջելով ընդհանուր նպատակների շուրջ նրանց համախմբում, համայն մարդկության

Նոր, այսպես կոչված տեղեկատվական քաղաքակրթությունը, որը հավակնում է փոխարինել հետինդուստրիալ հասարակությանը, բնորոշվում է ոչ միայն հասարակական հարաբերությունների ամբողջ համակարգի վերարտադրության սկզբունքորեն նոր տեխնոլոգիական եղանակով, այլև մարդու, տեխնիկայի և բնության փոխներգործության յուրահատուկ բնույթով: Սոցիալ-տնտեսական իմաստով շեշտը դնելով նոր, միջին դասակարգի վրա՝ տեղեկատվական քաղաքակրթությունը փորձում է ավարտված համարել մարդկության պատմության այն տևական ժամանակաշրջանը, որը բնորոշվում էր դասակարգերի գոյությամբ ու պայքարով: Հասարակական արտադրության սոցիալական վերակողմնորոշման և մարդու աշխատանքային գործունեության հումանիզացման միտումները, ծանրության կենտրոնի տեղափոխումը դեպի ինտելեկտուալ, հոգևոր ոլորտ՝ օբյեկտիվորեն նպաստում են հասարակական կյանքում հումանիզմի դերի ու նշանակության աննախադեպ աճին: Տեղեկատվական քաղաքակրթության զարգացումը պահանջում է մարդու, նրա արարող դերի ու ստեղծագործական ունակությունների մշտական կատարելագործում: Նոր պայմաններում մարդը դառնում է ոչ միայն հասարակության հիմնական սոցիալական չափումը, այլև նրա գլխավոր սոցիալական բովանդակությունը:

Մակայն չնայած դրան՝ ժամանակակից հասարակությունը, կարծես թե պատմական զարգացման տրամաբանությանը հակառակ, ցուցադրում է քաղաքական ու ռազմական բախումներ, բռնության զանազան ձևեր, սոցիալ-տնտեսական սուր հակասություններ, էթնիկական ու կրոնական անհանդուրժողականություն, այլևայլ նախապաշարմունքներ: Տպավորություն է ստեղծվում, որ արդի հասարակությունը հրաժարվում է հումանիստական սկզբունքներից ու արժեքներից, իսկ պրոֆեսիոնալ գաղափարախոսները հաճախ անտեսում են այդ պրոբլեմի սրությունը:

Ներկա հազարամյակում մարդկությանը վիճակված գոբալ ճգնաժամի հաղթահարումը պահանջում է մշակել ու հասարակական գիտակցության մեջ սերմանել նոր, արդի դարաշրջանի հասունացած խնդիրներին ու ներքին պահանջմունքներին համահունչ գաղափարներ, աշխարհընկալման ու կենսական արժեքների գնահատման նոր եղանակ՝ միտված արդի հասարակության գաղափարաքաղաքական վերափոխմանը, մարդկանց ու ժողովուրդների գործունեության ռացիոնալ սկզբունքների ձևավորմանը, ընդհանուր նպատակների ու համամարդկային արժեքների շուրջ երկրների ու ժողովուրդների համախմբմանը, նրանց փոխհարաբերությունների ներդաշնակեցմանը, խաղաղ ու անկոնֆլիկտ աշխարհի ստեղծմանը: Մարդկության զարգացման նման հեռանկարը, հավանաբար, ի նկատի ունի մեր ժամանակների գերմանական փիլիսոփա ու հասարակագետ Յուրգեն Հաբերմասը, երբ նշում է, որ եթե XIX-XX դարերում մարդն իրեն դրսևորել է որպես անհաշտ, առճակատող էակ, ապա նոր դարում նա պետք է դառնա համաձայնող, կոմպրոմիսի ձգտող:

Այն մնայուն ու անանց արժեքների, վեհ ու հիմնարար գաղափարների շարքում, որոնց շուրջ կարող է համախմբվել մարդկությունը, իրենց նշանակալիությամբ ու մոբիլիզացնող բացառիկ ներուժով առանձնանում են հումանիզմի գաղափարները, որոնք ներթափանցված են խոր լավատեսությամբ ու կենսա-հաստատ

մեծ ուժով և առավել համահունչ ու ներդաշնակ են քաղաքակրթության զարգացման ներկա փուլի կենսական պահանջմունքներին, նոր դարաշրջանի ոգուն:

Այստեղից էլ՝ մեր օրերում հումանիզմի պրոբլեմի տարբեր ասպեկտների հետազոտման, հումանիզմի սկզբունքների ու գաղափարների տարածման, սոցիալական պրակտիկայում՝ պետությունների, ժողովուրդների և մարդկանց փոխհարաբերություններում դրանց ներդրման հույժ կարևորությունը: Հումանիստական պրոբլեմատիկայի արտակարգ հրատապությունը պայմանավորված է, ամենից առաջ, այն բարդ աշխարհայացքային տեղաշարժերի վերլուծության ու իմաստավորման անհրաժեշտությամբ, որոնք կապված են մեր օրերում մարդկության առջև ծառայած գոբալ հիմնախնդիրների, սոցիալտնտեսական ու բնապահպանական ճգնաժանի, ինչպես նաև մեր աչքերի առջև տեղի ունեցող և գնալով ավելի խորացող տեղեկատվական հեղափոխության հետ: Հումանիզմի աշխարհայացքային ասպեկտների հետազոտումը մեր օրերում ակտուալ է նաև մեկ այլ առումով: Կյանքի տարբեր ասպարեզներում ընթացող հասարակական վերափոխումները, զուրկ լինելով սոցիալական ուղղվածությունից, շատ դեպքերում հանգեցնում են անցանկալի երևույթների, սոցիալական կապերի ու հարաբերությունների դեհումանիզացիայի, սոցիալական անարդարության ուժեղացման, ճգնաժամային երևույթների սրման: Հարցականի տակ են դրվում ու մերժվում դարերի միջով անցած, իրենց կենսունակությունը հաստատած և ամեն մի քաղաքակիրթ ժողովրդի հոգևոր նկարագրի անկապտելի մասը հանդիսացող բարոյական արժեքներն ու սկզբունքները: Հասարակության մեջ նկատվում է հաշտվողականություն դեպի բռնությունը, հանդուժողականություն դեպի հանցավորությունը: Տիրապետող է դառնում արժեքային վակուումը և որպես հետևանք՝ տեղի է ունենում մարդկանց աշխարհայացքի ձևախախտում, իռացիոնալիզմի ու միստիկայի աճ, մարդկանց կենսական կողմնորոշման նահանջ

ռացիոնալիզմի դիրքերից: Ուստի արդի անցումային հասարակության պայմաններում հումանիստական արժեքների, աշխարհայացքային ճիշտ կողմնորոշիչների հաստատման, պատմական նոր իրադրությունում հումանիզմի գաղափարների վերաիմաստավորման, հասարակական ու անհատական գիտակցության մեջ դրանց ներդրման, ճգնաժամային սոցիալական հարաբերություններից բռնության և դաժանության դուրսմղման, սոցիալական իրականության մարդկայնացման հարցերը դառնում են ոչ միայն բարեփոխումների իրականացումը ռացիոնալ հուն մղելու անհրաժեշտ պայման, այլև յուրաքանչյուր երկրի ազգային անվտանգության ապահովման հրամայական:

Այդ սուր և օրախնդիր հարցերը քննական վերլուծության և գիտական իմաստավորման կարիք են զգում: Անհրաժեշտ է ոչ միայն պաշտպանել հումանիզմի՝ փիլիսոփայական այդ կարևորագույն կատեգորիայի իրավունքները, այլև պատմական նոր պայմաններում բացահայտել նրա ռացիոնալ բովանդակությունը, հումանիզմի գաղափարների վեհությունն ու կենսարար բացառիկ ուժը: Մանավանդ, որ այդ գաղափարներն ընդունակ են ոչ միայն լուծում տալու արդիականության հրատապ հիմնահարցերին, այլև ուղղված են գալիքին և նախապատրաստում են այն:

Առաջին պլան է մղվում ժամանակակից դարաշրջանի հիմնախնդիրների համատեքստում արդի հումանիզմի էության ու առանձնահատկությունների, նոր հազարամյակում նրա բացառիկ դերի բացահայտումը, նրա ստեղծարար պոտենցիալի ու միավորիչ ուժի, մշակույթների ու կրոնների, Արևելքի ու Արևմուտքի երկխոսության մեջ նրա տեղի իմաստավորումը:

Չափազանց կարևոր է այն դրույթի հաստատումը, որ համամարդկային գաղափարները հենց հումանիզմի գաղափարներն են, որոնք ընկած են բոլոր քաղաքակրթությունների ու մշակույթների, կրոնների ու կոնֆեսիաների, արևելյան ու արևմտյան աշխարհընկալումների հիմքում և նոր հազարամյակի

հիմնախընդիրներին դեմ հանդիման կարող են դառնալ բոլոր երկրներին ու ժողովուրդներին, համայն մարդկությանը միավորող հուսալի կամուրջ:

Ստեղծված պայմաններում հումանիստ փիլիսոփաների առաջնահերթ խնդիրներն են՝

- անդրադառնալ դասական հումանիզմի պատմական զարգացման հիմնական փուլերի առանձնահատկություններին ու բնորոշ գծերին, հետամուտ լինել դրանց ներքին անհրաժեշտ կապերին, ինչպես նաև դրանց առաջընթաց շարժման ընդհանուր օրինաչափություններին ու զարգացման միտումներին.

- ուրվագծել արդի հումանիստական պրոբլեմատիկայի շրջանակները, նորովի իմաստավորել հումանիստական պրոբլեմատիկան, բացահայտել նրա երանգները՝ կապված արդի աշխարհում մարդու տեղի և բուն «մարդկայինի» էության մասին պատկերացումների փոփոխման հետ.

- վերլուծել հումանիզմի թե՛ աշխարհայացքային, տեսական-փիլիսոփայական և ընդհանուր սոցիոլոգիական ասպեկտները, թե՛ նրա էթիկական իմաստը.

- հետազոտել արդի հումանիզմի տեսության առավել կարևոր ու հանգուցային հարցերը, հումանիստական աշխարհայացքի գիտական փիլիսոփայական հիմքերը.

- քննական վերլուծության ենթարկել արդի հումանիզմի առավել տարածված տեսություններն ու ուղղությունները.

հետամուտ լինել նորագույն շրջանի համաշխարհային հումանիստական շարժման հարցերին, նրա զարգացման գլխավոր փուլերին ու միտումներին.

քննական վերլուծության ենթարկել նորագույն շրջանի համաշխարհային հումանիստական շարժման ծրագրային փաստաթղթերը՝ «Հումանիստական մանիֆեստ - I»-ը (1933), «Հումանիստական մանիֆեստ - II»-ը (1973), «Աշխարհիկ հումանիզմի դեկլարացիան» (1980) և հատկապես արդի համաշխարհային

հումանիստական շարժման առավել նշանավոր ծրագրային փաստաթուղթը՝ «Հումանիստական մանիֆեստ 2000: Նոր պլանետար հումանիզմի կոչը» (1999)։

քննության առնել արդի դարաշրջանում տարբեր մշակույթների, կրոնների ու կոնֆեսիաների, Արևելքի ու Արևմուտքի փոխհարաբերության հումանիստական ասպեկտները. հետազոտության առարկա դարձնել ազգային (էթնիկական) և կրոնական (կոնֆեսիոնալ) գիտակցության փոխհարաբերության հարցը՝ աչքաթող չանելով նաև դրա պատմական ասպեկտը։

հետազոտել անհատի՝ որպես բազային հումանիստական արժեքի հարցը, քննության առնել մարդու պրոբլեմը, «մարդկային կապիտալը», քննական վերլուծության ենթարկել եղած տեսակետները, ուրվագծել մարդու նոր ըմբռնումը։

քննադատական դիրքերից անդրադառնալ գլոբալացման դարաշրջանին բնորոշ սոցիալական կյանքի իրողությունների, հակահումանիզմի տարբեր դրսևորումների, հումանիզմի այնպիսի հակոտնյաների վերլուծությանը, ինչպիսիք են էթնիկական ու կրոնական կոնֆլիկտները, բնապահպանական ճգնաժամը, ռազմական ու քաղաքական դիմակայությունը, տնտեսության ռազմականացումը, սովն ու թերսնումը, հասարակության սոցիալական անհավասարության խորացումն ու բևեռացումը, գործազրկությունը, աղքատությունը, անգրագիտությունը և այլն, խորամուխ լինել դրանց պատճառների ու պայմանների մեջ, մատնանշել դրանց հաղթահարման ուղիներն ու միջոցները։

համակողմանի վերլուծության ենթարկել օտարման պրոբլեմը։

քննության առնել միջազգային ահաբեկչության հարցը։

անդրադառնալ համալսարաններում փիլիսոփայության դասավանդման ակտուալացման և ուսանողների հումանիստական աշխարհայացքի ձևավորման մեջ նրա դերի բարձրացման հարցին և այլն։

Անհրաժեշտ է պատմական նյութի և արդի սոցիալական իրականության վերլուծության հիման վրա ցույց տալ, որ հումանիզմը, որպես պատմականորեն զարգացող երևույթ, հասարակական առաջընթացի յուրաքանչյուր փուլում պահպանելով ու հարստացնելով իր բովանդակությունը, միաժամանակ ձեռք է բերում նոր, միայն տվյալ դարաշրջանին հատուկ հատկանիշներ: Այս համատեքստում չափազանց կարևոր է համակողմանիորեն հիմնավորել այն գաղափարը, որ սոցիալական սուր հակասություններով ու կոլիզիաներով լի արդի աշխարհում հումանիզմն այլընտրանք չունի: Ո՛չ կրոնական ֆունդամենտալիզմն ու ազգային էգոիզմը, ո՛չ դեկադենտական հետմոդեռնիզմը ընդունակ չեն առաջադրելու հասարակական կյանքի, սոցիալական իրականության բարելավման իրական ուղիներ: Միակ հուսալի ճանապարհը պատմական նոր իրողություններին, մեր դարաշրջանի ներքին պահանջմունքներին համահունչ հումանիստական աշխարհայացքի մշակումն է, հումանիզմի գաղափարների տարածումը, հասարակական բոլոր հարաբերություններում հումանիզմի սկզբունքների ու հումանիստական նորմերի հետևողական արմատավորումը:

Կարևոր է նկատի առնել նաև այն, որ հումանիզմը մեր օրերում ավելի ու ավելի է ընդլայնում իր մասշտաբները, դուրս գալիս համամոլորակային մակարդակ: Եվ դա տեղի է ունենում ամենևին ոչ պատահաբար, այլ պայմանավորված է մի կողմից՝ հումանիզմի գաղափարների համամարդկային բնույթով, մյուս կողմից՝ արդի աշխարհում հումանիստական արժեքների լայն տարածմամբ՝ կապված ժողովրդավարության սահմանների ընդլայնման, մարդկանց ու ազգերի միջև քաղաքակիրթ տրանսմշակութային հարաբերությունների ակտիվացման հետ:

Հատուկ իմաստ է ձեռք բերում հումանիզմի բնորոշ գծերի, հատկապես նրա այնպիսի հիմնարար հատկանիշների ուսումնասիրությունը, ինչպիսիք են գիտականությունն ու, որոնք

միաժամանակ հանդիսանում են արդի ռացիոնալությունը հումանիզմի ուժի ու կենսունակության աղբյուրը: Որպես «մտածող աշխարհայացք»¹ հումանիզմն իր այդ հատկության շնորհիվ ընդունակ է արթնացնելու և զարգացնելու մարդու հոգևոր ընդունակությունները: Եվ ընդհանրապես՝ «Ցանկացած իրական առաջադիմություն աշխարհում կանխորոշված է վերջին հաշվով ռացիոնալիզմով»²:

Ինչպես տեսական, այնպես էլ գործնական մեծ հետաքրքրություն է ներկայացնում արդի հումանիզմի ձևերի գիտական դասակարգումը և նրա հիմնական տարատեսակների քննական վերլուծությունը, որոնք ավելի ու ավելի են հանգեցնում այն եզրակացության, որ այդ ուսմունքները, իրենց կոնցեպտուալ յուրահատկություններով հանդերձ, հանդիսանալով հումանիստական ընդհանուր պրոբլեմատիկայի, արդի սոցիալական իրականության մեջ մարդու վիճակի արձագանք՝ պարունակում են այնպիսի հարցադրումներ, որոնք տարբեր տեսանկյուններից լույս են սփռում հումանիզմի պրոբլեմի վրա և կարող են այս կան այն չափով ծառայել հումանիստական պրոբլեմատիկայի ճշգրտմանն ու հստակեցմանը, նրա բովանդակության հարստացմանն ու կոնկրետացմանը, հումանիստական նոր ուսմունքի մշակմանը: Մանավանդ, որ արդի հումանիզմի տարատեսակները, հոսանքներն ու ուղղությունները աշխարհայացքային, տեսական-գաղափարական, կազմակերպական և այլ տարբերություններով, իսկ երբեմն էլ՝ ուղղակի հակադրությամբ հանդերձ՝ մի շարք դեպքերում դրսևորում են նաև փոխադարձ շփումների ու համագործակցության հաստատման, առկա գլոբալ խնդիրները համատեղ ուժերով լուծելու ձգտում:

Արդի աշխարհում արտակարգ հրատապություն են ձեռք բերում ազգերի ու ժողովուրդների հոգևոր շփման ու

¹ Ալբերտ Շվեյցերի արտահայտությունն է (տե՛ս *Швейцер А.* Культура и этика, М., «Прогресс», 1973, стр. 82):

² Տե՛ս նույն տեղում, էջ 84:

համագործակցության հաստատման հարցերը: Ազգային, մշակութային մեկուսացման ձգտումը, ուրիշ մշակույթների նկատմամբ նիհիլիստական, մերժողական վերաբերմունքը, առավել ևս՝ անհանդուրժողականությունը հակասում են նոր ժամանակների ոգուն, մշակույթների զարգացման իմանենտ օրենքներին ու տրամաբանությանը: Ոչ մի մշակույթ իր ինքնատիպությամբ ու արժեքավորությամբ հանդերձ՝ ինքնաբավ ու կատարյալ չէ և իր նեղ սահմաններից դուրս գալու, մյուս մշակույթների հետ շփման ներքին պահանջ է զգում: Մյուս մշակույթների հետ ակտիվ շփումն ու համագործակցությունն էլ հենց դառնում են կարևոր խթան՝ բացահայտելու այն ստեղծագործական ներուժը, որ պարունակում է տվյալ մշակույթը:

Նոր ժամանակների հրամայականներին, մարդկությանն սպառնացող վտանգներին դեմ հանդիման՝ անհրաժեշտ է գործի դնել հումանիզմի գաղափարների մոբիլիզացնող ու կոնսոլիդացնող ներուժը, ըստ ամենայնի նպաստել վարքագծի հումանիստական սկզբունքների ու նորմերի ձևավորմանը, մարդկանց ու ժողովուրդների փոխհարաբերություններում դրանց արմատավորմանը այն հաշվով, որ թույլ չտրվի հասարակական հարաբերությունների ապամարդկայնացում, հումանիզմի սկզբունքների ու պահանջների անտեսում:

Բռնությունն ու կոպիտ ուժը տարանջատում ու խորթացնում են մարդկանց ու ազգերին՝ նրանց դնելով համընդհանուրի առճակատման եզրին: Պատերազմներն ու ռազմական գործողությունները չեն կարող և չպետք է դառնան աշխարհում առկա խնդիրների լուծման միջոց, ուստի և դրանք պետք է փոխարինվեն քաղաքական, տնտեսական, դիվանագիտական, հոգևոր և այլ ներգործության միջոցներով, որոնք կծառայեն ոչ թե ժողովուրդների օտարմանը, այլ մերձեցմանը: Դա նշանակում է, որ մարդկության ապագան պետք է փնտրել ոչ թե պառակտման ու դիմակայման ուղիներում, այլ տարբեր քաղաքակրթությունների ու մշակույթների, կրոնների ու

ղավանանքների, Արևելքի ու Արևմուտքի երկխոսության, փոխըմբռնման ու համագործակցության մեջ: Միայն մարդկանց ու ժողովուրդների միջև համագործակցության հաստատմամբ, բարեկամության ու համերաշխության միասնական ոգով ու համատեղ ջանքերով է հնարավոր դիմագրավել մեր ժամանակներում մարդկությանն սպառնացող մարտահրավերներին, հասնել առկա հիմնախնդիրների լուծմանը, ներկա հազարամյակում մարդկային քաղաքակրթության աննախընթաց վերելքի ապահովմանը, հակամար-տություններից ու բախումներից ազատ, խաղաղ ու ներդաշնակ աշխարհի ստեղծմանը: Դա մեծապես կնպաստի նաև տարբեր ժողովուրդների, հատկապես անմիջական հարևանությամբ, պատմական հանգամանքների բերումով իրար կողք-կողքի ապրող ազգերի միջև առկա կոնֆլիկտների ու անցյալից եկող թնջուկների ու անհամաձայնությունների փոխզիջումային կարգավորմանը, ազգային էգոիզմի, օտարման, թշնամանքի ու առճակատման աստիճանական հաղթահարմանը, անցյալի իրողությունների ու պատմական արդարության հիմքի վրա փոխշահավետ շփումների ու բարիդրացիական հարաբերությունների հաստատմանը:

Պետությունների, մարդկանց ու ժողովուրդների փոխհարաբերություններում հումանիստական սկզբունքների ու նորմերի հետևողական հաստատմամբ հումանիզմի գաղափարները ձեռք կբերեն կենսական միս ու արյուն, կդառնան պատմական զարգացման ներկա փուլում մարդկանց ու ազգերին միավորող մեծ ու ստեղծարար ուժ, հուսալի պատվար՝ ընդդեմ մարդկության միասնությունը ջլատող գործոնների, նոր ժամանակների սպառնալիքների ու մարտահրավերների, գալիք ժամանակների անակնկալների: Դրանք կծառայեն բանականության ու արդարության սկզբունքների վրա խարսխված և ապագային միտված նոր հասարակության կերտմանը, մարդու գոյության և ստեղծագործության համար այնպիսի պայմանների ստեղծմանը, երբ մարդկային ուժի

գարգացումը հանդես է գալիս որպես գերիշխող սկզբունք, դառնում հասարակական առաջադիմության գերագույն նպատակը:

Григор Асатрян, Гуманизм - императив контексте проблем нового тысячелетия – В статье рассматриваются актуальные вопро-сы современного гуманизма в контексте проблем третьего тысячелетия. В ней особо выделяются как наиболее важные направления гуманистических исследований в современных условиях, так и острейшие проблемы, стоящие перед человеческой цивилизацией на нынешнем сложном и переломном этапе ее развития. В ней также затрагиваются вопросы разработки новой гуманистической парадигмы с учетом происходящих в современном мире процессов и тенденций их развития.

Grigor Asatryan , Humanism - imperatif of the problems of the new millennium - Dwelling on the actual issues of contemporary humanism in the context of the problems offered by the third millennium. It highlights both the key trends of humanistic studies under the current conditions, and the critical problems facing the human civilization in today's complicated and transformative phase of its development. It also addresses the issues of developing a new humanistic paradigm with a consideration of the evolutionary processes and tendencies in the modern world.